

A szorgalom és erősítése a serdülőben.

A cím leírásakor valami újszerűséggel olvastam e régi és sajátosan pedagógiai kifejezést: *szorgalom*. Hirtelen végig-gondoltam az utóbbi években kezembe került irodalmon. Néhány vaskosabb munkát át is kutattam és alig találtam nyomára egy-két szerényebb helyen. Szinte különös, hogy a szorgalom nem valamelyik olyan súlyosabb természetű pedagógiai fogalmunk, mint például a munka, cselekvés, aktivitás. Ezek korszakot, módszert tudtak életre hívni, holott nincsenek olyan közel a neveléshez, mint a szorgalom. Szorgalmat sürget szülő, nevelő, hivatalfőnök vagy a párját serkentő hitestárs. Az elemi iskolai bizonyítványokban még ma is jutalmazzuk, de már nem igen ismerik gyermekeink a „szorgalom jutalmául“ osztogatott kedves, cikornyás cédulákat. Mintha a szorgalom fogalma megkopott és ereje kifogyott volna a nevelés légköréből. Pedig a tanulók szorgalmának hiányáról, a lustaságról elég sok szó esik mostanában. Így önkénytelenül is keresni szeretné az ember ennek a megfogatkozásnak okát.

A *szorgalom elértéktelenedése* nemcsak iskolai jelenség, hanem a mai kor szellemének jellemzője. A hangya szorgalmú tudós, kalmár, hivatalnok és munkás se nem eszményi, se nem gyakorlati mintakép. De nem kívánom ilyen nagy távolságból megközelíteni. Csak arra gondolok, hogy az iskolai nevelés igyekszik az e fajta értékpesztulást megakadályozni. Tőlünk is függ, hogy mennyire törik le utódaink szorgalma.

Az iskolai nevelésben sem *egyedül* a szorgalom állítja első helyre a tanulókat, hanem a *tehetséggel párosult szorgalom*. És ezzel újra olyan érdekes pedagógiai jelenséggel állunk szemben, amelyik a szorgalom mostoha sorsát mutatja. A *tehetség* ma igen közkeletű probléma. Ennek fogalmi tisztázásával, értékelésével, védelmével és kifejlesztésével bőséges irodalom foglalkozik. Ehhez viszonyítva bátran mondhatjuk, hogy a szorgalomnak nincs pártfogója. Pedig nehéz megmondani, hogy a kettő közül melyik értékesebb. Nemcsak a nevelés, hanem általában az emberi élet szempontjából. Idézhetjük a költői mondást: „Genie ist Arbeit“ és itt az Arbeit majdnem szorgalommal fordítható.

A tehetség és szorgalom komoly összehasonlításáról le kell mondanunk, mert különmemű mennyiségeknek nincs közös mértékük, de a szorgalomnak megemlíthetjük néhány olyan vonását, amely emeli pedagógiai értékét. A tehetség inkább adottság, a szorgalom jobban *szerezmény*. A nagy tehetség egyes jelenség, a nagy szorgalom *tömegkövetelmény*. A tehetség kötelez, a szorgalom *megvalósít*. A tehetség érvé-

nyesülést keres, a szorgalom *helytáll*. Tehát a szorgalomhoz jobban hozzátartozik az alakíthatóság, nevelhetőség és általánosság, mint a tehetséghez. Már ennyi is elég annak megállapítására, hogy a szorgalom a mainál nagyobb figyelemre méltó pedagógiai probléma.

Arra is gondolhatunk, hogy a szorgalom amolyan laikus népies kifejezés, amelyet a pedagógiában komoly problémává tenni se nem szükséges, se nem érdemes, vagy csak az erkölcsi nevelés területére tartozik. Mindezeknek, vagy a szorgalom rendszertani helyének bolygatása nélkül egész gyakorlati céllal szeretném vizsgálni: 1. a szorgalom lényegét, megnyilvánulásait és szerepét az iskolai oktatásban. 2. Egy eljárásomat kívánom bemutatni, ahogyan a szorgalmat a serdülőkben erősíteni igyekeztem.

1. Közismert tény, hogy kicsiny és nagy, gyenge és tehetséges diáktól egyaránt megkívánjuk a szorgalmat. A lustaságot nem szoktuk feddő szó, vagy büntetés nélkül hagyni. Legtöbbször a tanulóktól maguktól kívánjuk, hogy szorgalmukat fokozzák, de szívesen eljuttatjuk panaszaikat a szülőkhöz, hogy gyermeküket ők is szorgalomra szoktassák, ha kell, kényszerítsék. Megszokott mondásunk: tehetségéhez mértén mindenkinek el kell végezni kötelességét. A szorgalmas tanulóhoz elismeréssel, bizalommal vagyunk. Fokozottabban segítjük és jövőjének alakulását jó reménnyel várjuk. A szorgalomnak, vagy hiányának kifejezésére elég sok szót is használunk: lusta, hanyag, gondatlan, megbízhatatlan, változó szorgalmú, jóakarátú, törekvő, kitartó, kötelességtudó, buzgó, ernyedetlen, stb.

Mindezen tapasztalati durva megállapítások már mutatják, hogy a *szorgalom a lélek akarati síkjához tartozó sajátosság. Tevékenységben nyilvánul meg.* Tehát több mint valamely célt kitűző akarati elhatározás. Ilyeneket látunk a fogadkozó, mindent belátó és ígérő tanulóknál, akiknél azonban már a cselekvés, a tanulás elmarad. Még a neki-neki lendülő, vagy csak nap-nap utáni biztatásokra dolgozó diákok sem mondjuk szorgalmasnak, bár cselekvés is követi az elhatározásokat. A szorgalomhoz hozzátartozik az *állandóság, kitartás*. A mindig vagy hosszabb ideig önként végzett iskolai és otthoni munka fejezik ki a diák szorgalmát. Még ennél többet is találhatunk a szorgalom elemei között. A szorgalmas tanulótól elvárjuk, hogy ne csak kitartóan, hanem *alaposan, gondosan* dolgozzék. A felületes babrálgatás, vagy a könyve mellett kitartóan gubbasztó diák nem tartozik a szorgalmasok közé. Sőt a *jóézés*, a jókedély is hozzátartozik a szorgalom teljességéhez. A kötelességét szívesen, jókedvvel teljesítő tanulók állanak a szorgalmasok elején.

Ilyen gyakorlati szemmel végzett elemzésből kitűnik, hogy a *szorgalom magában foglalja a mélyebb indokokból fakadt és távolabbi célokat látó elhatározottságot, a tevékenységben kifejeződő akarást, a munka állandóságát, jóságát és a kedélyvilág harmóniáját.* A szorgalom tehát a tanuló akaratának hosszabb időre szóló beállítottságát jelenti. Olyan mélyen fekvő lelki erőforrás, amelyik a napról-napra szükségessé váló akarásokat megkönnyíti, esetleg rendszeressé és automatikussá teszi. A számtalan kisebb-nagyobb elhatározásokhoz egy mindig kész átfogóbb

cél-szemponyot ad. A szorgalom erős biztosítéka annak, hogy az iskolában életre hívott felbuzdulások, elhatározások még otthon is cselekvéssé válnak. Rajta törnek meg a köteleességteljesítést veszélyeztető gátlások és átsegítik a tanulót a kisebb akarati lazulásokon, holtponyokon. A szorgalom biztosítja legjobban a tanuló otthoni életében és a szünetekben az „iskolaközelséget“.

A szorgalomnak leírása és megnyilvánulásainak bemutatása után nyomozhatjuk meglétének *okait*. Sok esetben, nagy mértékben öröklött *adottság*. Jól megismerhetők azok a tevékeny, szorgalmas felnöttek és gyermekek, akik bármilyen körülmények közé kerülve ösztönösen meglátják és megfogják a munkát. Hasznossá, nélkülözhetetlenné tudják magukat tenni, magukkal ragadják a munkára készeket, vagy kiérdeklilik a nem akarók és akaráson túl nem jutók gáncsoskodásait. De még ilyen Isten-adta szorgalmat is le tudnak törni külső körülmények és a közismerten lustákat is megerősíthetik kívülről jött hatások.

Egy kis körültekintéssel és lélekismerettel a legtöbb egyénnel meg lehet keresni azt a mélyenfekvő, de *közvetlen okot*, amely a szorgalom mögött áll, azt táplálja, ébren tartja. A szorgalom legnagyobb és legnemesebb hősei a misztikusok közé tartoznak. Isten közelsége, a kegyelem, a szentség megközelítésének vágya erősíti őket. Törhetetlen szorgalmat fűthet más eszmények utáni lelkesültség, alázatos hivatásérzet, megélhetési gond, alantas önzés. A tanulók szorgalmát is elsősorban az *értékek látása és megközelítése* indítja. Természetesen, nem az abszolút értékek tudata, hanem kisebb tartalmú és életükhöz közelebb álló *gyakorlati értékek*: jó bizonyítvány, tudás, szülök gondjának csökkentése, panaszok és bajok elkerülése, osztálytársaink legyőzése, kilátásba helyezett jutalmak, stb. A tanulókorban elsősorban az érzelmekhez közelálló és anyagi természetű értékek erős ösztönzők.

Szűkebb terjedelemben és kisebb hatástávolságban áll a diák szorgalma mögött az *érdeklődés*. Gyakorlatilag is az érdeklődés felkeltése egyik legbiztosabb hatású tényező a cselekvés és tanulás megindítására. Állandó érdeklődésből. állandó törekvés, szorgalom fakadhat. Talán vitatható is, hogy miért került az érdeklődés második helyre. Az egyént az érdeklődés rendszeren egy irányba, szűkebb körbe tereli. Ha például a jó bizonyítvány megszerzése, vagy a bicikli indítja a tanulót, akkor a szorgalom az összes köteleességekre kiterjed, míg az érdeklődés megmaradhat annál a tárgynál, vagy annak azon részénél, amelynél és amikor az érdeklődést sikerül felkelteni. Az érdeklődés különben maga is az értékekre támaszkodik. Az érdeklődés valamely érték, érdek, hasznosság felismerésével indul meg. Tehát szigorúbb elemzéssel visszavezethető szempontunkból az értékek körébe. Gyakorlatilag azonban kár volna ezt megtenni, mert ha a tanításunkban sikerül az érdeklődést felkelteni, akkor a már más forrásokból táplálkozó szorgalmat hatásosan fokozzuk. Nem ritka eset, hogy a tanuló valamely tárgy iránti érdeklődéséből fakadt szorgalom lesz minden tárgyra kiterjedően általános.

Értékes és hosszantartó szorgalmat okozhatnak a tanuló *környezetéből jövő hatások*. Az iskola, osztály szelleme, becsülete, egy jó barát

figyelme, segítsége, a család életrendje, gondoskodása, valamely ideálul választott személy akaratlan hatása nemcsak alkalmi akaratú aktusokat, hanem szorgalmat indíthatnak meg és tarthatnak élénkségben.

Külön említhetjük meg a szorgalmat *gyengítő akadályokat*, gátlásokat. Ide tartoznak mindazon jelenségek, amelyek a tanuló testi-lelki energiáját csökkentik, értékelését, érdeklődését nem kívánt irányba terelik, munkáját zavarják, nehezítik. Az anyagi szegénységtől a szellemi konkolyhíntésig számtalan eset volna felsorolható. Ide kell számítanunk a *túlterhelésig* menő követelményeket is. A túlkövetelés erkölcsileg felment, erőszakolása akaratot ront, szorgalmat letör.

Ennyi már elegendő ahhoz, hogy valamely tanuló szorgalmának megismeréséhez lássunk egy kis *minőségi és mennyiségi skálát*. Más annak a tanulóknak szorgalma, akik a családi élet rendje, vagy a szülők szigora tart a könyvnel, mint akit az édesanya iránti szeretet ösztönöz. A jó bizonyítványért dolgozó, a legyőzést, feddést viselni nem tudó, vagy valamely tárgy iránti érdeklődésből tanulók szorgalma sajátosan különböző. Nem igen lehet, de nem is szükséges olyan normákat felállítani, amelyekkel a különböző szorgalmakat összehasonlítani, vagy megmérni lehetne. Annál hasznosabb lehet a szorgalom minőségét és mennyiségét meghatározó tényezőket kutatni, hogy azt erősíthessük, fejleszthessük, esetleg megindíthassuk. Így, ha csak külső körülmények éltetik a szorgalmat, akkor az bizonytalan életű, de lehet igen jó szoktató.

A szorgalom okainak ismerete egyúttal magától mutatja az erősítés, *fejlesztés eszközeit*. A tanuló testi-lelki adottsága igazít el bennünket olyankor, ha valamely általános, vagy meg nem indítható szorgalmi hiányt, lustaságot tapasztalunk. A vérmérséklet (temperamentum) ismerete, hirtelen meginduló erős növény, lappangó kóros állapot sokszor megmutatják az igazi okot és tennivalót. Gyakran veszti a tanuló kitarításának célját, értékét és egy kis megerősítő beszélgetéssel újra fel lehet villantani azt az értéket, távolabbi célt, amelyik felszabadítja lankadásából. A tanuló külső körülményeinek megváltoztatása, az életrend megbeszélése, a szorgalom hiányának és okainak tudatosítása, egy kis beígért és megtartott figyelés sokszor segít.

Hőszadalmas volna felsorolni azokat a fejlesztő eszközöket, amelyeket a felsorolt okok körül lehetne csoportosítani. Mindezek vagy *védik* a meg évvő szorgalmat (túlterhelés elkerülése, barátok eltávolítása, testi és szellemi higiénikus gondoskodások . . .), vagy *erősítik* (példaadás, szoktatás, jutalmazás, büntetés . . .).

2. A tanulók szorgalmának gondozása különösen indokolt és sok figyelmet kíván a *serdülő korban*. A serdülést jellemző hirtelen változások, testi-lelki nekilendülések mindegyike alkalmas arra, hogy a tanuló szorgalmát megváltoztassa, csökkentse, esetleg letörje. De e változások annyira egyéniek lehetnek, hogy általános beavatkozással gyakorlatilag nehéz a szorgalmat tartani, erősíteni. A szülők tehetnek ilyenkor legtöbbet, ha résen vannak és idejében meglátják a szorgalom változását és annak igazi okát. Ehhez azonban igen jó gyermekismeret szükséges. A gyakorlati nehézségeket erősen tapasztaltam egyik *középiszkolás negye-*

dik osztályomban, ahol sok volt az intelligens és hirtelen erős fejlődésnek indult tanuló. Nem győztem az egyéni változásokat szemmel tartani, a szorgalmi letörések okát megállapítani és ezeken segíteni. Ilyen gondok között kíséreltem meg *tömegkezeléssel* is erősíteni tanítványaim munkakedvét.

Az osztály hozzá volt szokva, hogy leveles ládámon keresztül hozzámjuttatták ügyes-bajos kérdéseiket és többször beszélünk meg az osztályban közös érdekű gondolatokat. Így nem lepődtek meg, amikor egy kis bevezetéssel arra kértem őket, hogy írják meg névtelenül: *mi törí le a diák szorgalmát és mivel lehetne segíteni?* Együttal megígértem, hogy a hozzászólásokat összefoglalom és megbeszéljük.

A beérkezett válaszok alapján a szorgalom letörőit, pontosabban a tanulás akadályait, három csoportba tudtam szedni. a.) A tanulók *önmagukban keresik a baj okát*: akarathiány, ambícióhiány, kedvetlenség, unatkozás, fáradtság, tetszelgés (hiúság). Érdekes talán egy-két idézettel is bemutatni, hogyan fejezték ki magukat: „ . . . egyáltalán nincs kedvem tanulni (ügyszólván szellemileg fáradt vagyok) . . . Újra elkezdem, újra abba hagyom. Aznap egyáltalán nem megy a tanulás.“ „Egyszerűen nem kell a tanulás. (Pedig szeretek tudni.) Ekkor még csak nem is tudom megerőltetni magam . . .“ „Nagyon sokan azért nem tudnak tanulni, mert nincs ambíciójuk. Viszont ez nem volna baj, ha volna akaraterejük . . .“ „Sőt, ha nem tud mit csinálni, inkább unatkozik, mint tanul. Ugyanis vannak fiúk, akiket a tanulás jobban untat, mint maga az unatkozás“ . . . „mindig magával törődik és mindig arra gondol, hogy ő másnak tetszen.“

b.) *Iskolai nehézségeket* sorolnak fel: nem érdekes a tantárgy (lecke), unalmas, nehéz, sok, sok időt vesz el a játékdélután. Így írják: „Ezt a részt, bárhogy is akarom, nem tudom megtanulni, unalmas, nehéz“. „ . . . nehezebben tudom megtanulni, mert csak akkor gondolok rá, amikor tanulok.“

c.) Legtöbb okot a *mással foglalkozásban* látnak: futbal, sport, verseny nézése, olvasás (tiltott regény), rádió, mozi, színház, játék (gombfotbal, bélyeggyűjtés, sakk, kártya). Még a lányok is szóba kerülnek: „ . . . csak azok a copfosok ne volnának.“ „ . . . felső osztályban a leány is lehet oka a hanyagságnak.“ Egyébként: „A diák agya valami mással foglalkozik . . . izgatja, hogy nézhet meg egy meccset, mozi-, vagy színdarabot.“ „A tiltott regények olvasása, amitől a tanuló kedvet kap a főszemély harci, vagy vitézi cselekményeit utánözni.“ „ . . . a futbal műsor előzetes és u ólagos megbeszélése . . .“

Javasoltak *segítő megoldásokat* is: szülők ismerjék a délutáni elfoglaltságokat, a tantárgy megkedveltetése, a tantárgyhoz közelláló dolgok olvasása, saját maguknak parancsolni, tanári felügyelet melletti közös tanulás, nyugodt tanulóhely odahaza . Így: „ . . . talán, ha kérdések alakjában tanulnánk, vagy mindig lenne egy-egy probléma, amit meg kelljen oldani, talán könnyebb lenne“. „Próbálja meg a diák, hogy saját magának parancsoljon és addig ne menjen el hazulról, amíg nem tudja a leckét.“

Ezek alapján megbeszélést is tartottunk. Igen élénken vettek részt és tovább színezték a nehézségeket addig, míg az önnevelés, önuralom, kötelességteljesítés és akaraterősítés kérdéseihez nem jutottunk. De annyira meg volt szántva a talaj, hogy átvehettem a szót és elhinthettem néhány erősítő, figyelmeztető és praktikus is használható gondolatot, utasítást.

Természetes, nehéz megállapítani, hogy az ilyen nevelő buzgólkodásnak van-e elegendő haszna. Sok minden tiltakozik az ellen, hogy ezt az eljárást elterjesztésre ajánljam, csupán azt kívántam bemutatni, hogy a szorgalom nevelése a legkényesebb fejlődési szakaszban is *szükséges és lehetséges*. A magam számára azt láttam eredménynek, hogy a tanulóknak tudatosítani törekedtem a szorgalom akadályainak elháríthatóságát, az önnevelés szükségét. Ezzel is igyekeztem tanítványaimat a serdülés idejében magam körül tartani. Egyébként igen alkalmasnak bizonyult a tanulók aktuális problémáinak megismerésére. Egyúttal kísérletnek tekintetem a gyermektanulmányozás teszt és klinikai módszereinek együttes alkalmazására.

Befejezésül megemlítünk néhány gondolatot arról, hogy az *újabb didaktikai törekvések milyen viszonyban vannak a szorgalommal*. Minden iskolai oktatás csak úgy eredményes, ha a tanulók szorgalmasak. A mai öntevékenységet és nagyobb aktivitást sürgető és a gyermek egyéniségéhez közelebb álló oktatás lényegében a tanulónak nagyobb szabadságot ad és több önállóságot kíván. Tehát több és intenzívebb akaratot ad alkalmat. A régi iskola jobban megszabta a tanuló tenni-valóit. Legtöbbször nem volt más lehetőség, mint a jól előírt kötelességet elvégezni, vagy nem. Az iskolában pedig arra kellett a tanulónak törekednie, hogy kitarja lelkét a tanár által előadottak befogadására. A mai oktatás arra is törekszik, hogy a tanuló ne csak döntsön a cselekvés mellett hanem azt is keresse, hogy miként fogja a munkát elvégezni. Ez nemcsak mélyebb és szélesebbkörű értelmi tevékenységet jelent, hanem az akaratot, a munkakedvet indító (motiváló) tényezők is szaporodnak.

Ha elfogadjuk azt a szabályt, hogy a gyakorlás erősíti az akaratot, akkor az új iskola az akarat nevelése szempontjából haladást jelent. De szorgalom csak úgy lesz belőle, ha tudatosan törekszünk a tantárgyanként és tanóránként megindított törekvéseket átfogóbb és távolabbi célokkal összefogni. A munkáltatással kapcsolatban sokszor emlegetett „lázás” cselekvési vágyat így sikerül egy szolidabb és kitartóbb szorgalomná fejleszteni.

Masszi Ferenc.